

Ezber Bozan Bir Entelektüel: Şerif Mardin

Onur KIR*

*Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, T.C. Tarih Ana Bilim Dalı
Y. Lisans Öğrencisi

Özet

Şerif Mardin, Türk modernleşmesi bağlamından hareketle, siyaset ve sosyal bilim alanlarında batı metodolojisini kullanarak farklı başlıklar altında eserlerini ortaya koymuştur. Eserleri incelendiğinde disiplinler arası çalışmaların kazandırdığı, derinlik ve kavramsal zenginlik fark edilmektedir. Başarılı ve parlak akademik kariyerine karşın, çalışma alan tercihi ve düşünsel perspektif farkından dolayı, akademik çevreler tarafından ötekileştirmeye maruz kalmıştır. Bu çalışmanın amacı, Şerif Mardin'in düşünsel yaklaşımını Türk modernleşmesi, merkez-çevre yaklaşımı ve din sosyolojisi başlıkları altında açıklamaya yönelik olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Merkez-Çevre, Türk Modernleşmesi, Din Sosyolojisi, Siyaset Bilimi, Mahalle Baskısı

Abstract

Şerif Mardin has presented his works under different titles using western methodology in Political and Social sciences based on the context of Turkish modernization. When his work is examined, the depth and conceptual richness that interdisciplinary Studies bring to his work is noticed. Despite his successful and brilliant career, he has been subjected to othering by academic circles due to his choice of field of study and difference of intellectual perspective. The aim of this study is going to be to explain Şerif Mardin's intellectual approach under the titles of Turkish modernization, center-periphery and sociology of religion.

Keywords: Center-Periphery, Turkish Modernity, Theology Philosophy, Political Sciences, Neighborhood Pressure

Giriş

Şerif Mardin, yaşadığı zamanın düşünsel zemininin ötesinde, dar kalıplara sıkışmamış, düşüncenin uçsuz bucaksız enginliğine sınırlar çizmemiş, özgürlüğünün sağladığı özgünlüğünü eserlerine nakşetmiş bir mütefekkindir. Şüphesiz ki, yüzyıllarca *Kasimiye* medreselerinin müderrisliğini yapmış, ilim ile meşgul olmuş devlet yönetiminde bulunmuş zadeğân bir ailenin ferdi olması düşünsel gelişimine muazzam katkılar sağladığı gibi beynelmilel bir eğitim hayatının olmasını da ziyadesiyle kolaylaştırmıştır.

Şerif Mardin, Galatasaray lisesinde başladığı orta eğitimi Amerika’da tamamlamış, Stanford Üniversitesinde Siyasal Bilimler lisansını tamamlamış, John Hopkins Üniversitesinde Uluslararası İlişkilerde yüksek lisanstan sonra Stanford Üniversitesinde “The Young Ottoman Movement: A Study In The Evolution of Turkish In The Nineteeth Century” teziyle doktorasını tamamlamıştır. Eğitiminin ardından Türkiye’ye dönmüş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde uzunca bir zaman çalışmıştır. Düşünsel özgürlüğü, hayatının öznesi olarak benimsemesinden dolayı olacak ki; keskin siyasi sınırlardan ziyade, liberal düşüncenin etkisinde siyasal geçirgenlikler siyasal tavrında belirleyici olmuştur. Demokrat Partinin politikalarına karşı 1956 yılında kurulan *Hürriyet Partisi* sekterliği görevini ifa etmekle birlikte iktidara muhalif bir yayın olan *Forum Dergisi* yazar kadrosu içerisinde uzun zaman yazılar kaleme almıştır. Boğaziçi Üniversitesinin Siyasal Bilgiler Fakültesinin kuruluşunda bulunmuş, burada da dekanlık dâhil çeşitli fakültelerde dersler vermiş, yerli ve yabancı birçok üniversite ağırlıkla siyaset bilimi ve sosyoloji bölümlerinde dersler vererek öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Demokrasinin nefes alamadığı zamanlarda özgürlüklerin tehlike altına girdiğini bildiğinden böylesi zamanlarda toplum adına aydın kimliğinin arkasına saklanmamış, inisiyatif göstermekle birlikte riskleri göze alıp siyaset sahnesine girmekten çekinmemiştir. Şerif Mardin, 1994 yılında Cem Boyner önderliğinde kurulan Yeni Demokrasi Hareketi içerisinde yerini almıştır. Yeni Demokrasi Hareketi politika da bir heyecan yaratmışsa da uzun ömürlü siyasi harekete dönüşmemiştir.

Şerif Mardin, siyaset bilimi üzerine eğitim almış fakat kendisi yaptığı çalışmalar ve kullandığı metodoloji gereği hermeneutik(yorum bilim) epistemoloji(bilgi bilim), felsefe gibi disiplinler arası çalışarak sosyolojik analizler ile toplum bilimsel çıkarımlarda bulunduğu için; tarihçi, siyaset kuramcısı ve sosyolog olarak bilim dünyasında kabul görmüştür. Bu makalenin amacı Şerif Mardin’in entelektüel zekâsının ve kültürel zenginliğinin ürünü olan düşünsel

çeşitliliğin vurgulandığı, belirli başlıklar altında izah etmeyi hedeflemek koşulu ile yaptığı işlerle ezberleri bozan Türk aydınını tanımaya yönelik olacaktır.

1. Türk Modernleşme Tarihine Dair yaklaşımları

Şerif Mardin, akademik yaşamı boyunca üretmiş olduğu eserlerde salt tarihçiliğin tesirinde kalmamıştır. Çağlar boyu gerçekleşen değişim ve dönüşümleri, kültürel etkileri, düşünce, fikirler ve zamanın kazanımları bağlamında, toplumsal reflekslerin yansımaları ışığında sosyolojik tespitlerle dogmatik ve ideolojik düşünceye hapsolmayan özgün çalışmalar neşretmiştir. Mardin çalışmalarında geleneksel ve modern metodolojiyi başarılı bir şekilde mezc ederek geçmişle, günümüz arasında epistemolojik geçişi kolaylaştıran köprüler kurabilmiştir. (Takış, 2013: 73). Batılı tarihçilerin oryantalizm sarmalına saplanan eserlerine bir örnek olması adına Toynbee'nin Osmanlı tarihini okuduğu zaman bir "Deja vu" yaşadığını bunun benzerinin Max Weber'de bulabildiğini ifade ederek kendi uygarlıklarının serencamından basmakalıp bir doğu despotizmine indirgenen bir tarih anlayışının inşa edildiğine dikkat çekmiştir. (Mardin, 2016: 151). Bu sebeple, tarihte sürekliliği önceleyerek, kendi tabiriyle *sui generis* üzerinden değil tarihsellik ve zamansallığının, şartlar üzerinde belirleyici olduğuna dikkat çekerek, Batı eksenli oryantalist bakış açısının tersine "Türk kozası içinden bakma" olarak adlandırdığı yöntem ile indirgemeci yaklaşımlardan uzak özgün eserler vermiştir. (Arlı, 2004: 151). Bu anlamıyla Mardin'i okumanın Türk modernleşmesi üzerine *a priori* yargılara hapsolmadan doğu-batı oryantalizmin renkli ışıklarına aldanmayan, ancak etkili ve eleştirel bir sorgulamayı uhdesinde barındıran sağlıklı bir modernleşme analizi yapılmasına olanak vermektedir (Keyman, 2001: 14). Fuat Keyman; modernleşmenin çok boyutlu ve katmanlı yapısının toplum içerisinde meydana getirmiş olduğu düşünsel, kültürel, siyasal, ekonomik, toplumsal değişimleri günlük yaşamın etkileşimleri ışığında tahlil etmesinden dolayı Şerif Mardin'i ilk toplum bilimci olarak addeder. (Keyman, 2010: 146). Şerif Mardin'in sırasıyla doktora ve doçentlik tezleri olan *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908* adlı çalışmaları Taha Parla Türkiye'deki düşünce tarihinin "Paltosu" olarak tanımlayarak bu alanda çığır açıcı niteliğini vurgular. (Parla, 2015: 18).

Mardin Türk modernleşmesini indirgemeci bir perspektif ile sadece cumhuriyetin bir kazanımı olarak değil tarihselliğin içerisinde başlangıcını Osmanlı devletinin XVII-XVIII. yüzyıllarını işaret etmiş, çağcıl ve kuramsal olarak toplum içerisindeki yansımaların ve reflekslerin zirve yaptığı zaman olan *Tanzimat Dönemi* üzerinden anlatmıştır. Bilimsel özgünlüğünün ve ideolojik paradigmalara hapsolmayışının ardında *Kemalist* söylemin dolaylı

veya dolaysız etkilerinden uzak kalmış olmasının yansımalarını çalışmalarının seçiminden içeriğine kadar hissedilmektedir. (Bayramoğlu, 2017: 120). Bu yönüyle Türk modernleşmesi parça bütün ilişkisi içerisinde bir süreklilik üzerinden yorumlayarak, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişi bir kopuş/kırılma olarak değil tarihsel sürekliliğin meydana getirdiği devamlılığın içerisinde değişim/dönüşüm üzerinden tanımlama gayesini taşımıştır. (Keyman, 2001: 16). Batıdaki modernleşme süreçlerinde halkın modernleşme sürecinin değişimine yadsınmayacak bir katkısıyla modernleşme sürecinde halkın etkisi görülmekteyken, Türk modernleşmesi halka düşünmeyi değiştirme anlamında bir rol vermediği gibi daha ziyadesiyle eğitimle dönüşen, denetlenen bir nesne olarak tanımlanmaktadır. (Keyman, 2001: 18). Bu anlamıyla yeni kurulan Cumhuriyetin amil kadrosu olan Kemalistler, modernleşmenin harekete geçirici yanını kaçırdıkları gibi bütünleştirici özelliğinin de farkına varamamışlardır. (Mardin, 2017: 65). Şerif Mardin'in devlet-merkezci Türk modernleşmesinin eleştirel çözümleri, kullandığı analitik ve yorum bilgisel yöntem, sadece geçmişin anlaşılmasına imkân tanımadığı gibi bugün yaşanan devlet-toplum sürüşmesi sonucu ortaya çıkan sorunlara yönelik çözümleri ve cevapları da içermektedir. (Keyman, 2001: 20).

Şerif Mardin Türkiye'deki bazı akademisyenlerin batı düşünce sistematikiğinin tesiriyle, oryantalist metodolojiyi kullanarak kendi tarihlerini okumaya çalıştıklarını işaret etmiştir. Bu akademisyenlerin içerisinde iyi niyetli olanların ise, toplum bilim, yorum bilim, felsefe, sosyoloji gibi disiplinler arası tahliller ile değerlendirme yapmadıklarından istemeden de olsa oryantalist bir bakış açısına hapsedikleri yönünde açıklayıcı eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştirilere örnek olması bakımından Niyazi Berkes'in Namık Kemal'in ilerici bir Osmanlı münevveri olduğunu kabul etmesine karşın, İslam'a olan yakınlığından dolayı yakınmasını, Yeni Osmanlıların içerisinde buldukları kültürel ve tarihsel bağlamı anlayamadığıının emaresi olarak görmektedir. (Doğan, 2000: 55). Bu anlamıyla Berkes'in sahip olduğu ideolojik dünya çerçevesinin içerisinde Osmanlı-Türk modernleşmesini basit indirgemeci bir anlayış ile ilerici-gerici diyalektiği üzerinden kurgulanmış olduğu yönünde eleştirel bir tespit yapmıştır. (Karaaslan, 2018: 138). Mardin; modernleşmenin evrensel değerlerinin, mevcut medeni toplum üzerinde değişime karşı gelen yıkıcı bir etkiye sebebiyet verebileceğini, toplumun değişimi anında içselleştirememesinin, tasnif edici bir metot ile laik-dindar çatışması olarak tasvir etmesinden dolayı da Berkes'i eleştirmiştir. (Doğan, 2000: 66). Bu örnekler farklı kişiler üzerinden çoğaltılabilmekle birlikte Mardin'in çalışmalarında, toplumun kültürel, tarihsel, sosyal yapısını tasnif edici eklektik bir sürece tabi tutmadan, tarihsel sürekliliğin ve çağın

kazanımları ölçütünde ideolojik sarmaldan münezzeh bir akademik disiplin içerisinde ortaya koyması onun entelektüel zenginliğinin tezahürüdür.

2. Merkez-Çevre Bağlamında Türk Siyasi Analizi

Mardin'in merkez-çevre makalesi çok ses getiren çalışmalarından biri olmuştur. Bu başlık altında yapılan tek çalışma* değildir. Ancak yazıldığı dönemin siyasi konjonktürünün tesirinin dışında entelektüel derinlikte bir çalışma olmakla birlikte, Türk siyasal hayatının her döneminin kapısını aralayacak bir anahtar olma görevini günümüzde bile kuşkusuz yerine getirmektedir. Yöneten-yönetilen denklemi içerisinde merkezin dışına çıkmış olanların çevreyi harekete geçirmesi merkezin değişimine ya da çevrenin merkez altında tahakkümüne yol açmaktadır. Merkez-çevre çatışmasında tek yanlı bir zafer veyahut ta bir uzlaşma söz konusu olduğunda, çevresel güçlerin merkez ile bütünleşmesi sağlanmış olmakla birlikte feodal güçlerin bir takım ayrıcalıklarının kabul edildiği görülmektedir. (Mardin, 2017: 37). Bu karşı karşıya gelişler zamanın değerlerine göre farklılıklar göstermekte; devlet-kilise, Ulus kurucular-yerel güçler, üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar, gibi birçok farklı zemin üzerinde benzer karşıtlıklar meydana getirebilmektedir. (Mardin, 2017: 37). Yaşanılan çatışmalar zaman içerisinde merkez-çevre çatışması şablonu üzerinden süreklilik göstermekteyken, yaşanan kırılmalar daha ziyadesiyle devrimle sonuçlanan merkezin sahiplerinin çevre ile yer değiştirmesi yani eksen kayması sonucunda yaşanmıştır. (Keyman, 2001: 21).

Osmanlıda taşra(çevre), yönetimde gözü olanlar için merkezi değiştirecek gücü tesis etmek için elverişli alanlar haline gelmiştir. (Mardin, 2017: 40). Merkezin sahipleri olan yöneticiler, kültürel acıdan çevreyi her daim küçümsemişlerdir. (Doğan, 2000: 94). Çevre ise bu küçümsemenin farkında olduğunu kabullenmiştir. Bu ikincil statüyü kabul ettiğini merkezi taklit edişlerindeki acemilikleri ve sunilikleriyle ele vermiştir. (Mardin, 2017: 45). Yapılan bu taklitler merkezin tam olarak istediği bir şey olmakta idi. Çünkü merkez, çevrenin farklılıklarını bir tehdit olarak algıladığından çevrenin mümkün olduğunca homojen organik bir bütünlük dâhilinde varlığını idame etmesini merkez ile uyum içerisinde olmasını arzulamaktadır. (Keyman, 2001: 21). Çevrenin içinde çevreyi kendi dinamiği içerisinde harekete geçirecek olan genellikle eşraf olarak anılan bir zümre bulunmakta merkez-çevre çatışması ya da uyumunu bu

---

* Bkz. İlhan Tekeli, "Çevre Ülkelerinde Toplumsal Bilimlerin İdeolojik Sorunları", derleyen: Seyfi Karabaş, Yaşar Yeşilçay, *Türkiye'de toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri* (iç.), Ankara: ODTÜ, s.33-45. Metin Heper, "Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez-Kenar İlişkisi", *Toplum ve Bilim, Bahar-Yaz 1980*, s.3-35.

eşrafın merkezle olan ilişkisi tayin etmektedir. Bu anlamda XVIII. yüzyılın içerisinde feodal güçler halinde ortaya çıkan ayanlar kendi çıkarları çerçevesinde merkez-çevre çatışmasını belirlemişken zaman içerisinde imparatorlukta giderek artan laik politikalar sebebiyle, merkezden uzaklaşan ulemanın çevreyle ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. (Mardin, 2017: 54). Osmanlı sosyal sınıfları arasında bir çatışma olmamakla birlikte, merkez-çevre çatışması tarafların konumlarına göre tarih içerisinde salınımlı bir seyir izlemiştir. (Takış, 2013: 81).

Cumhuriyet'in ilanından önce Türk kurtuluş mücadelesi devam ederken merkez-çevre çatışması milli mücadele hareketinin yönetici organı olan Büyük Millet Meclisi çatısı altında merkezi temsil eden Kemalistler ile çevreyi temsil eden görevini kaybetmiş memur sınıfından oluşan eşraf arasında vücut bulmakla birlikte eşrafın merkeze karşı muhalefeti İkinci *Grup* adı altında yapmışlardır. (Mardin, 2017: 59). Merkezi oluşturan Kemalistler ise ikinci gruba karşı muhalefeti din üzerinden kurguladılar. (Mardin, 2017: 61). Cumhuriyetin ilanından sonra Kemalistler merkezin çevreye karşı güçlenmesinin partinin güçlenmesiyle ilişkilendirdiler. Cumhuriyetin asıl unsuru olan halkla daha ziyade bürokratik ilişkiler kurarak, köylüler ile kurulan ilişkileri resmi çerçeveye sınırlı tutmuşlardır. (Mardin, 2017: 63). Merkezin içerisinde bu durumu ilk fark eden Marksist *Kadrocular* olduysa bile bu bağı kuracak yasa ya da toplumsal ilinti kurulamamıştır. (Mardin, 2017: 65). Tek parti döneminde merkez-çevre ilişkisini Şerif Mardin makalesinde şöyle betimlemiştir;

“Cumhuriyetin resmi tutumu, Anadolu'nun dama tahtasına benzeyen yapısını, hiç sözünü etmeden reddetmekti. Cumhuriyet ideolojisinin benimsetildiği kuşaklar da böylece yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar görüp reddettiler. Karşılaştıklarında birer kalıntı olarak davrandılar onlara. Böylece merkez büyük eşitleyici rolünde çevrenin yeniden karşısına çıktı, bu da merkezin kasvetli sert görünümünü bir kez daha sergiledi. Kemalist ideolojinin yalınkatlığı, bu gerçeklerin aydınlığında ele alınmalıdır. Atatürk, siyasal harekete geçirme aracılığıyla başaramadığı şeyi ideoloji ile yapmaya çalışıyordu. İdeolojiye aktarılan ağır bir yükü bu.” (Mardin, 2017: 65)

Bu sebeple çok partili hayata geçiş denemelerinde, çevre merkez karşısında kurulan partilerin yanında yer almışsa da, 1946 yılına kadar merkezi oluşturan Kemalistler etnik ya da dini kaygılarla çevrenin bulunduğu yeni kurulmuş olan partileri kapatarak merkezi korumaya almıştır. Ancak çok partili hayata geçildikten sonra kurulan *Demokrat Parti* ile çevre merkez ile aynı çatı altında buluşmuştur. Ancak merkezin çevreye olan tahammülleri karşısında Türk

demokrasisi içerisinde çevre muhalefet partileri ekseninde güçlenmiş, kendisine tehdit olduğu vakit öncelikle laiklik hassasiyetiyle merkez kaybetmiş olduğu alanları askeri darbelerle demokrasiye balans ayarları yapmak koşuluyla yeniden elde etmiştir. Merkez-çevre çatışması üzerine kurulan kutuplaşma günümüz Türk siyaseti ve demokrasisinin asıl kurucu unsurları arasında yer almaya devam etmektedir. (Mardin, 2017: 76).

3. Din Sosyolojisi Alanında Öncü Arayışlar

Şerif Mardin'in akademik yaşamı boyunca her ne kadar kendisini bir sosyolog olarak tanımlamamış olsa da, yapmış olduğu tarihsel ve siyasi analizlerinin, toplumsal bağıntısıyla olan ilintileri ve Türkiye'de "Sivil Toplum" anlamında yapmış olduğu öncü çalışmalar sebebiyle sosyoloji entelijansiyasında saygın bir yere sahip olmuştur. Cumhuriyetin keskin, tavizsiz laiklik anlayışı sebebiyle din, din sosyolojisi üzerine bir çalışma yapmak, her ne kadar akademik bir perspektifte dahi olsa da hoş görülüyordu. Bu yaklaşımın; dinin toplum içerisinde yükselmesi, yüceltilmesi, ısıdırılması gibi algılandığından devletin yetkili organlarının laik refleksi devreye girmesi sebebiyle, bu alan ziyadesiyle çekinilen, uzak durulan, bundan dolayı da yalnızlaşmış, önemli bir gelişme göstermesi mümkün olmamıştır. (Takiş, 2013: 85). Türk modernleşmesi üzerine yapmış olduğu çalışmalarda "modernite-gelenek" bağlamında dinin modernleşme karşısında konumlanmadığını, Osmanlı da bilhassa Tanzimat Döneminde başlayan modernleşme hareketleri üzerinden yapmış olduğu sosyolojik tarihsel tahlillerle ortaya koymuş, bu alana öncülük etmesine rağmen, zaman zaman rejim muhalifleriyle anılmasının, suçlanmasının önüne geçmesini engelleyememiştir. (Subaşı, 2013: 125). Sosyoloji saha çalışmalarının, nasıl devlet ideolojisinin tesiriyle akademik çevrelerde "ötekine" dönüşmesi ve hedef haline gelmesi bakımından Tayfun Atay'ın öğrenciliğine ait olan anısı dikkat çekicidir:

"Londra'da lisansüstü eğitimimi sürdürdüğüm okul, birer hafta arayla Türkiye'nin iki duayen sosyal bilimcisini konuk etmişti. Bunlardan birincisi Şerif Hocaydı. Kendisi bir konuşma yapmak için davetliydi. Konuşmasını dinledik, sonra sohbet ettik ve uğurladık onu. Bir hafta sonra, okulda düzenlenen bir sempozyum çerçevesinde Türkiye'den bir diğer saygın sosyal bilimci aramızdaydı. Sempozyumdan sonra onunla sohbet ederken, ona önceki hafta Şerif Hoca'nın okulda olduğunu söyledim. Bunu duyar duymaz yüzü donuklaştı, kısa bir süre durakladı ve gergin, "Ne Anlattı?" diye sordu; sonra şu sözler döküldü ağızından:

Onu hiç affetmeyeceğim! Cumhuriyetin imkânlarıyla okudu, en çok nimetini o yedi Cumhuriyet'in; ama Cumhuriyet'e en çok kötülüğü de o yaptı.” (Atay, 2013: 103)

Yapılan ötekileştirmeler her zaman, masum şahsi hissiyat içerisinde zuhur etmemiş, devletin en saygın ödülleri verildiği Türkiye Bilimler Akademisi yapmış olduğu “Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişme, Bediüzzaman Said Nursi Olayı” çalışması sebebiyle üç kez üyeliğini iptal etmiş, devlet nezdinde adeta yok hükmünde sayılmıştır. Yapılan tüm bu ayrıştırmalar ve yok saymalar Şerif Mardin’in entelektüel çizgisinden saptırmamış, toplumun sosyolojik ruh halini tarihsel bağlamda iyi analiz ettiğinden bilimsel çalışmalarında bir makas değişimi veyahut ta yaranma gayesi gütmeyen özgün eserler vermeye devam etmiştir. Şerif Mardin, yapmış olduğu bu çalışma ile Kemalist laik kesime yaranamadığı gibi, İslamcı mütebedeyyin kesim üzerinde de gerekli ilgiyi görmemiş tabiri caizse; “Ne İsa’ya ne Musa’ya” minvalinden bir durum ile karşılaşmıştır. Fatih Şeker de Şerif Mardin’in dinin, toplumsal ve sosyolojik olarak yok sayıldığı dönemde önemine vurgu yapmasını kıymetli bulmuştur. Fakat yapmış olduğu *Nakşibendilik* ile ilgili çalışmaların batıda yapılan çalışmalar zaviyesinden ele alındığını, ikinci el kaynaklar üzerinden tarikatların özellikleri ve mistik yapısından ziyade ekonomik, sosyal, siyasal boyutlarıyla değerlendirmesinde eksik kaldığına dikkat çekmiştir. (Çaylak, 2013: 214). Zatiâlinin hiçbir dönem yaranmak veya taraf olmak gibi bir kaygısı olmamış, ömrü hayatı boyunca tepki almaktan korkmadan zengin entelektüel birikimiyle tespitlerini ortaya koymaktan çekinmemiş, bu anlamda aydın olmanın hakkını layıkıyla yerine getirmiştir.

Şerif Mardin, kesin, kesif ideolojiler içerisinde sıkışmamakla birlikte ideolojilerin metodolojik yöntemlerinden de çalışmalarında faydalanmıştır. Ancak çalışmalarının ekser çoğunluğunda Max Weber ve Karl Mannheim metodolojisinin ağırlıkla kullanıldığı görülmektedir. Kurtuluş Kayalı, din sorununa yaklaşımlarında, Mardin’in daha ziyade Marksist kesimin perspektifine yakın bir çizgi izlediğinin altını çizmiştir. (Kayalı, 2013: 96). Bu hususta Tayfun Atay da Hocanın Sosyalist ya da Marksist olmadığını ancak, sosyolojik çözümlemelerinde Marx’tan önemli ölçüde faydalandığına işaret ederek, Hocayı ideolojik anlamda “muhafazakâr modernist” olarak tanımlamış, modernite anlamında Kemalistlerle, pozitivist ve Jakoben anlayışla modernlik paydasında bir araya gelse de “muhafazakâr” olması onu Kemalist camiadan ayrıştırılmasının önüne geçememiştir. (Atay, 2013: 108). Her ne kadar çoğu zaman kıymeti bilinmese de Şerif Mardin, Fuat Keyman’ın ifadesiyle:

“Türkiye’de toplum bilim dünyasının Max Weber’idir: Yapmış olduğu çözümleme tarzının ve bilgi üretiminin çok-yönlülüğü temeline ve kültürden siyaset sosyolojisine, felsefi söylemin zengin yapısında

Mikro düzeydeki kapsamlı tarihsel ve yorum bilgisel çalışmalarına kadar geniş bir yelpaze içinde, Mardin hem sistemik hem de özgün bilgi üretimini yaşama geçiren bir toplumbilimcidir, felsefecidir, epistemolojistir, siyasal kuramcı ve yöntemcidir.”
(Keyman, 2001: 13).

Çok yönlü düşünsel sistematığı, farklı disiplinleri bilimsel çalışmalarına mezc ederek yaptığı analizler ışığında öne sürdüğü tezlerle çağının ötesinde, kelimenin içini doldurmak kaydıyla önemli bir Türk aydını olmuştur.

Sonuç

Şerif Mardin, bir asıra yaklaşan ömrü boyunca üretmiş, ortaya koyduğu işler ile her dönem içerisinde belirli kesimleri rahatsız etse de kendinden söz ettiren entelektüel birikimiyle özgür ve özgün çalışmalar sunmuştur. Gerek akademide gerekse de devlet nezdinde ortaya koyduğu bilimsel çalışmalar sebebiyle yok sayılmış, ötekileştirilmiş, hedef haline getirilmiş olsa dahi çalışma prensiplerinden taviz vermemiş, düşünsel ve bilimsel hayatında bir eksen kayması yaşamamıştır. Yaranmak için işler ortaya koymaktan çok uzakta üretmiş olduğu işler ile yararlanan, düşünsel olarak doğu-batı paradoksuna indirgmeden oryantalist bakış açısı haricinde düşün alanları açarak Türk Aydınının zihin bunalımlarının önüne geçmeye çalışmıştır.

Bir dönemin, bir devrin aydını olmaktan imtina etmiş, bilimsel veriler ışığında farklı disiplinleri ve metodolojileri kullanmak koşulu ile evrensel olanı, yerel, bölgesel, tarihsel süreci içerisinde sentezleyerek doğu-batı paradigmasına sıkışmadan ideolojik soslarla bezenmemiş sosyolojik tahliller eşliğinde çalışmalarla tüm zamanların aydını olmayı başarmıştır. Eğitim hayatının önemli bir kısmını yurt dışında ikmal etmiş olsa da, içerisinde çıkmış olduğu toplumun değerlerine yabancı kalmamıştır. Geleneğin farkında olmasında, münevverlerle dolu bir aileye mensup olmasının etkisini yok saymamakla birlikte sembollerden ziyade kavramlar üzerinden düşünce sistemini inşa etmekle evrensel kavramları zamanın değerleri içerisinde yerelle intibakını başarıyla kurmuş olmasına bağlamaktayım.

Şerif Mardin, yapmış olduğu çalışmaların, bilimsel yöntemleri ve analizleriyle uyguladığı metodolojiyle akademik hayatta farklı bakış açıları kazandırmanın ötesinde bilimin sadece bilim için yapılması gerektiğini ideolojik ve yaranma üzerine ortaya konulan işlerin özgünlükten uzak entelektüel sığığa mahkûm olan işler olacağına dikkat çekerek akademiye düşünsel özgürlük anlamında cesaret vermiştir. Ortaya koyduğu eserleriyle Türk fikir hayatında düşünsel kırılma, kopuş yaşanan mayınlı alanlara temas etmiş, bu alanların bilimsel olarak tahlil edilebileceğini göstermek koşuluyla akademiye içine sıkışmış olduğu düşünsel tekrarlardan kurtarmak koşuluyla yeni şeyler söyleme imkânına kavuşturan Türk aydınlarından olmuştur.

Zaman, Şerif Mardin'in eserlerinde ortaya koyduğu analiz ve tespitlerindeki haklılığı ortaya koymakla birlikte, Hocanın kendi zamanı içerisinde anlaşılammış olmasının ardında maruz kaldığı ötekileştirmeyi, eşsiz düşünsel öngörüsüyle kendi toplumunun ötesinde olduğunu daha iyi anlamamıza imkân vermektedir. Birkaç sene evvel dar-ı bekaya irtihal etmiş olan Şerif Mardin Hoca bırakmış olduğu eserleriyle ve yetiştirmiş olduğu öğrencileriyle uzunca bir zaman Türk Aydınının düşünsel karanlıklarını aydınlatarak onlara cesaret verip yol göstermeye devam edecektir.

Kaynakça

1. Arlı, A. (2004). *Oryantalizm Oksidentalizm ve Şerif Mardin*. İstanbul: Küre Yayınları.
2. Atay, T. (2013). Şerif Mardin, Din ve Türkiye'de Gaile Olmak. T. Takış içinde, *Şerif Mardin Okumaları* (s. 102-121). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
3. Bayramoğlu, A. (2017). Şerif Mardin'le Din ve Devlet Sosyolojisi Konusunda Söyleşi. Ş. Mardin içinde, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset* (s. 120). İstanbul: İletişim Yayınları.
4. Çaylak, A. (2013). Entellektüel Tarihçi Şerif Mardin'in Osmanlı Toplumu Çözümlemesi. T. Takış içinde, *Şerif Mardin Okumaları* (s. 207-235). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
5. Doğan, N. (2000). "Şerif Mardin ve Türk Modernleşmesi". *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul*.
6. Karaaslan, E. (2018). Modernleşmede Sorumlu Arayışları: Şerif Mardin ve Niyazi Berkes. *Tezkire*, 135-144.

7. Kayalı, K. (2013). Şerif Mardin Okumaları Konusunda Bazı Sorular Ya Da Bazı Sorunlar. T. Takış içinde, *Şerif Mardin Okumaları* (s. 90-101). İstanbul: Doğu Batı Yayıncılık.
8. Keyman, E. F. (2001, Ağustos, Eylül, Ekim). Şerif Mardin, Toplumsal Kuram ve Türk Modernitesini Anlamak. *Doğu Batı*, s. 9-29.
9. Keyman, E. F. (2010). Şerif Mardin'i Okumak. E. Ç. Çağlayan Kovanlıkaya içinde, *Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı* (s. 146). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
10. Mardin, Ş. (2016). *Siyasal ve Sosyal Bilimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
11. Mardin, Ş. (2017). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
12. Parla, T. (2015). Şerif Mardin'in Türkiye Düşünce Tarihine Öncü Katkıları. O. T. Ahmet Öncü içinde, *Şerif Mardin'e Armağan* (s. 18). İstanbul: İletişim Yayınları.
13. Subaşı, N. (2013). Mahalleyi Baskısıyla Hatırlamak. T. Takış içinde, *Şerif Mardin Okumaları* (s. 122-134). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
14. Takış, T. (2013). "Şerif Mardin ve Entelektüel Bir Harita". T. Takış içinde, *Şerif Mardin Okumaları* (s. 73). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.